

A Z E L S Ő K A T O N Á K

Írta: MÉLIUSZ JÓZSEF

Nem túlzok, ha azt mondom, hogy a háború családunk fölött szinte idillszerűen mult el. A család azóta persze széthullt, mint ahogy a kertekben lehullnak az elvirágzott rózsza levelei, ha a földet, a falakat és a levegőt ágyudörgés rázza meg. Mindössze öt éves voltam, amikor kitört a háború és megremegtette ezt a csendes, éjjelizenező, bankóit számoló, gazdagodó várost épülő munkástelepeivel, pincelakásaival s a háttérben elnyújtózó végtelen gabona földekkel. A szorgos polgári gyűjtés, a szerény, de biztos vagyoni gyarapodás szívárványa elé felhő gyúlt, mely azonban csakhamar eloszlott láthatárunkról. Apám ügyes ember lévén nem ment ki a frontra, állami hivatali állásából katonai irodába került, majd a garnizon élelmezési osztályán vonalazgatott végtelen türelemmel, megszámlálhatatlan rubrikákat, be irt és összeadott számokat, meglehetősen kényelemben, egy raktár mélyén, szalámirudak, izgató illatú fűszereszsákok és cukorsüvegek között, amikor a Monarchiában szerte csak cédulára vásárolt rosszízú, barna nyerscukrot fogyasztott a nép.

Homályosan emlékezem a nyár hömpölygésére, melyben sziven vert az érthetetlen hír: kitört a háború. Esténként a nyári szellők simogatásától zizegő nagy diófa alatt üldögéltünk a ház és a kert közötti homokos térségen, hol napközben mezitlen futkároztam vigyázva, hogy a pedánsan nyesett sötétzöld bukszusokat meg ne sértsem. Ezekből a csendes estékből, melyekben szüleim talán öntudatlanul falusi gyermekkoruk esti hangulatait rögzítették meg, apám néha kihullt, mint a büntudatos emlékezetből egy-egy fájdalmas név. Ilyenkor anyám babusgatva ringatott térdén, apám pedig a fináncokkal elmaradt valahol a sörgvár udvarának susogó nyárfái alatt, ahol szemei, melyek fölött szemöldökeit a későbbi években mindig oly félelemgerjesztően összeráncolta, a barátkozás őszinte fényében csillogtak.

Azon a nyáron s talán még a következő véres nyarakon is, melyekben családunk úgy élt, mint a langyos tenger mélyén ringatózó kagylók, azon a nyáron — egyedüli gyermek lévén, pajtások és a társadalom felőli tapasztalatok hijján — szerelmes voltam. Mit tagadjam: a nagyanyámba voltam szerelmes. Mondtam is mindig: — ha megnövök nagyanyót veszem feleségül; ám a felnőttek ezen csak értetlenül és sértően kacagtak. Hogy ez tényleg szerelem volt, egy ötéves gyermek szerelme, arra most bukkanok rá gyermekélményeim titokzatos reteszei között, ahogy emlékezetemből a háború kitörésének pillanatait kísérelm kihámozni. Néha együtt aludtam ezen a nyáron nagyanyámmal a kerti konyhában, amikor apám anyámat karján elvezette a nyári varietébe, ahol a sarki fűszeres és borkereskedő családja társaságában a divatos szketeket élvezték s az azévi operettek felmelegített slágereit egy immár gondtalannak tűnő kor boldog igénytelenségű polgáraiként. Ahogy ágyba fekéüdtem lehunytam szemem és mélyeket lélegezve, mint a harmónium fujtatója, ha felkel mellőle a kántor, alvást tetettem, hogy nagyanya minél zavartalanabbul vetkőződhessék. Iszonyatos kíváncsiság légette szívemet, miközben pilláim alól kikémleltem a testes asszony felé, aki ezekben a percekben már nem a nagyanyám volt, csupán az emberi lét egy nagy talánya. Egyik alsó-szoknyáját a másik után vetette le, majd szétgombolta pruszlikját és kibuggyant nagy kerek melle, me-

lyen még anyám szopott gügyögön csücsörítve. Végül ott állt vászoningében, szétvetett, ormótlan, vastag, mezitlen lábszáraival, mezitláb, mint egykori fiatalságában a kertben, vagy a krumpliföldön. Néha derékig meztelenre vetkőzött s a bádoggal mosdó fölé hajolva prüszkölve, sóhajtván, nyögve mosdott, hogy törülközés után kibontsa haját és a sötétben felöltse kockás perkál hálóingét, mely mindig friss volt és olyan jószagú, mint az első tavaszi széna illata. Lefekvés előtt a sötétben nekítámasztotta hátát a kamarába nyíló ajtó félfájának, hogy csontjait ropogtatva hosszan odadörgölje. Azután ágyba vetette magát és néhányszor zajosan egyik oldaláról a másikra fordult. Az ágy még a pusztáról való volt, ahol talán nagybátyám eszkábálta össze, aki bognár lévén, nagyapám örökébe lépve értett az asztalosságához is. Sokszor a hajnali hármat is elverte már a konyhánk csendjében tiktakoló sárgarézingájú óra, amit szintén a pusztáról hozott be apám anyja, s még mindig izgatottan az asszonyi mell áradó lélekzetvételének forró ütemét lestem.

A fölkelő nap 1914 július huszonnyolcadikát, zavartalan ragyogással üdvözölte. A város mélységesen aludt, nem sejtve, hogy a következő éjszakák már évszázadunk letragikusabb örvényei felé süllyednek. Szép hajnal volt ez, a fürjek pitypalattyozásától visszhangzó határban a sváb gazdák már felverték magyar cselédeiket. Franciaországban két órával később ugyanilyen derüsen köszöntött a világra a nap, valahol talán eső is eshetett, de az élet még mindenképpen nyugodtan folyt. Párizs környékén is bizonyára úgy telt ez a nap, mint minden nap a nyári Franciaországban. Este egy költő — a neve Clerambault — letépte lepedő nagyságu ujságja címszalagját, átfutotta a lapot s feleségének s az asztalnál ülő két gyermekének mindössze ennyit mondott:

— No lám! Itt a háború!

A gyermekek, Rosine és Maxime még Clerambault előbb felolvasott versének áhítatos hangulatában ringatóznak, ereikben dagadni érzik az apa ódáját, amit most irt éppen, az embereken és dolgokon uralkodó békéhez, az általános testvériség közeledésének uralmát dicsőítve. Csupán az anyát ragadja meg az utolsó szó: „háború“.

— Ugyan Maxime, ne beszélj ostobaságokat!

A férj megmutatja az ujságot: Ausztria hadat üzent Szerbiának.

— No persze, — mondja a derék anyja Romain Rolland regényében, mintha azt mondaná: „Óh, ami a holdban történik!...“

Az én apám ezeken az estéken nem olvasott fel nekünk verseket, hanem számolgatással bibelődött, hogy végre elrendezze a házuk felépítése körül fennmaradt utolsó elintézni valókat is. Hiszen már három napja folytak a mozgósítások és nem tudhatjuk mi következik.

A nap tűző heve és a lefojtott izgalom kimerített mindnyájunkat, de már reggel korán kint serénykedtünk a kertben. A hőség miatt öntözni kellett a veteményest, melyben a főzelékfélék szabályos ágyaikban oly rendben helyezkedtek el, mint a Szerbia elleni támadást előkészítő vezérkar térképein az első frontba kerülő csapattestek jelzései. Pihenő időben a hűvös ebédlő keskeny sezlónjában ingben és alsónadrágban hevert apám, aki elomlással és teljes mohósággal élvezte szabadságát, amit élveznie, mint régóta véglegesített állami tisztviselőnek, minden joga meg volt, de hogy meddig élvezheti, az teljesen bizonytalannak ígérkezett. Anyám zsirral megkent és vöröspaprikával fűszerezett kenyérdarabot majszolva odahozta apámnak az ujságot, mit ebben a percben dobott be a postás a kapu rácsán s ha jól emlékszem Rákosi lapja volt, a Budapesti Hírlap. Én a földön ülve gyermeki elhagyatottságomat álmo-

dozásaim és megviselt játékaim között osztottam meg, álmaim javára. Apám felnyitotta a lapot, majd fektéből hirtelen felült. Mi anyámmal összerездültünk, mint mindig, amikor apám hevesen mozdult.

— Ez a háború, — mondta apám anyámhoz fordulva, — hozd a szürke ruhámat, bemegyek a városba...

Anyám elsápadt, a zsiroskenyér maradékát letette az asztalra, nem is értette hirtelenjében, miről is van szó, mint ahogy Clerambault felesége, Pauline sem értette meg azonnal, hogy mit jelentenek ezek a dolgok s ahogy Európában egyetlen asszony sem érthette meg a julius végi napokban, hogy mi az a háború.

Istenem, ki tudott valamit a háborúról? Ki látott, ki hallott valamit háborúról mifelénk? A Balkán-háború két évvel ezelőtt, mintha számunkra valóban a holdban zajlott volna le. Franciaországban pedig III. Napoleon uralmának összeomlása óta a bizonytalan béke harminchat esztendeje telt el — Németország szomszédságában. Nagyanyám mesélt néha negyvennyolcra, amikor ő még három éves volt. Persze: tudták, hogy vannak a világon katonák és ágyúk. De melyik asszonynak jutott eszébe, hogy alaposabban szemügyre vegyen egy ágyút. A kezeim közt forgó kékruhás ólomkatonáról mikor jutott volna eszébe anyámnak, hogy ez a játékbábú — katona? Anyám, ez a huszonegyéves, beteges, fiatalasszony teljesen értetlenül állt ezzel a szóval szemben. Mégcsak hat évvel ezelőtt jött be a csatornapartján kiépült szerb falúból a városba, ahol apja tisztességben földmiveléssel és marhakereskedéssel foglalkozott s legföljebb hosszú téli estéken mesélt két kisleányának hét-éves katonáskodásáról, mit hét nyelvhez is konyitva hol mint tolmács, hol pedig mint felcser töltött el, nem tudom a család milyen örömeire. Mert nagyapa egyik bátyja még a kanonokságig is felvitte Hódmezővásárhelyen, sőt valamely igen befolyásos grófi család leánya fiat is szült neki. Azt viszont már nem tudom megmondani, hogy a grófleány pontosan melyik családnak volt romantikában olyan elfajzott sarja, mint a *Vörös és feketé*-ben de La Mole Matild kisasszony, aki az alacsony sorból való házitánítóval szűrte össze a levét. De amíg Stendhal regényében a hősnék ez a gyümölcsöt hozó szerelem lesz a veszte, Károly bácsi, ugyhiszem így nevezte a kanonokot anyám, a társadalomban és az egyházban csak tiszteletben öregbedett családom anyai ágának nem kis büszkeségére.

— Most mi lesz?—kérdezte anyám tájékozatlanul, mintha érezte volna, hogy ezután lényegében olyan dolgoknak kell következniök, amelyek egyelőre megnevezhetetlenek, amik még nem voltak, amik teljességgel ismeretlenek előttünk.

Számunkra bizony Szerbia nem volt a holdban, a vasut négy-öt óra alatt levitt Baziásra, a Dunáig és ott túl a vizen, az őserdőszerű rengetegekkel borított dombhajlatok már Szerbia...

— Lehet, holnap este már tovább mozgósítanak. Lehet, hogy engem is behívnak. Körülnézek a városban, bemegyek a hivatalba, és érdeklődöm felmentésem irányában, — mondta apám, miközben elegáns betétes cipőjét gombolta. Harminc éves alig mult még apám, kis családi házuk nem rég épült fel és nagybátyámnak nyolcezer koronás kölcsönt adott egy nagyobb építkezésre... Borulátásra hajlamos apám szédülve már-már összedőlni látta terveit, melyek pedig kis állami tisztviselői állásához mérten elég merészek voltak, viszont jó üzleti érzékkel szövődtek. Így történt, hogy apám negyvenhat éves korára kijelenthette:

— Mától fogva nem szorulok munkára, — de azért pillanatra sem hagyta a tevést-vevést, kereskedést, vállalkozást. Valószínű ezért, hogy

apám nem roskadt össze a béke bukásán, nem sirt, fejét kezei közé temetve, mint Clerambault, de mint a többi polgár, valamilyen formában nyilván mégis gondolkodott...

Mit a haza? A haza az a földterület, amelyen a jólét utáni hajszában mind följebb és följebb jutunk a fizetési kategóriák és a vagyon létráján. Ebben a hazában az az ember, aki gyűjteni tudott s aki ehhez értett, az gyűjtött is, a haza nem hagyta cserben... És a haza most le akar parancsolni a ranglétráról, a fölfelé ivelő utról, amelyen elindulva a bánsági pusztáról bevándorolt fiú tizenkilencéves korára otthagyta a kilátástalan néptanítóságot és állami tisztviselő lett. A haza akkor „haza“, ha valahol zavartalanul meg lehet benne bujni egy helyen hol nem forog veszélyben az élet, az összekapart vagyon, amely tulajdonképpen maga az élet keserves drága foglalata, amelyért minden történik és minden megtörténhetik. A haza csendet, nyugalmat, hivatalt, rangot adott eddig. Ha a pusztától négy kilométerre fekvő sváb faluban végig ment apám, magasan tartotta fejét, gombos cipője ragyogott s még az öreg parasztok is, nagyapa immár fogatlan száju barátai, tisztelettel köszöntötték. A haza sörgyárat adott, ahol a nyárfák terebélyes lombzata a mulató fiatal fináncok fölött, mint valami óriási legyező hajladozott ide-oda, miközben hordószám üritették a jégvermekből előgörgetett sört. A haza Ferenc Józsefet adott, egy igazi császárt, akiért lehetett lelkesedni, Tisza Istvánt, akit tisztelni sőt csodálni kellett, nemzetiszínű zászlókat és szallagokat és sikerült nemzeti ünnepélyeket a szinte kaliforniai aranyu gyarapodási lehetőségek mellé.

Csak nem örült meg a haza, hogy ezt a rendet teljesen felfordítja? — kérdezhetette volna joggal apám és a többi polgár...

Szegény Ferenc Ferdinánd! Egy nyolcadikos gimnázista rá lő és vége. De mi a fenét kellett neki a Balkánon kószálnia!? Jött volna a mi városunkba, itt még az ősi mocsarak fölött keringő nádi szúnyogok is megéljenek. Legföljebb pár szociáldemokrata pisszegne kicsit, néhány kőműves, nyomdász, meg asztalossegéd, akiknek érthetetlenül fontos az általános és titkos választójog. Egyébként persze le kell számolni a rá-cokkal, ebben teljesen igaza van a kormánynak, de azért minek ebből ilyen nagy dolgot csinálni?

Az események mindenesetre sietséget tanácsolnak. Igyekezni kell, mire esetleg megjön a behívó, legyenek készen ezek az ügyek. Itt a család, a gyermek, a szerb határ ide valóban csak egy ugrás. A németek szerencsére velünk tartanak és biztosan az olaszok is, nem valószínű tehát az a meglepetés, hogy az ellenség átjut a Dunán. Háború? Jó, jó, de annyira komolyan végeredményben senkisémm gondolhat a háborúra. És épp a mi tájainkon kezdjék a lövöldözést? Ugyan miért?

Nos, mi itt ebben a városban valóban egyetlen komoly ágyudörgést nem hallotunk az egész háború alatt. Néha kísérteties, süket, hosszú estéken egy-egy felködlő távoli döngésre mondták, hogy ez az ágyudörgés, de lehetett ez éppenúgy a sarkon túl zörömbölő villanyos zaja is, melyen nemsokára a háború kitörése után az itthon maradt civilek s a városon keresztül hömpölygő katonanépség legnagyobb öröme nők vették át a kalauzok börtáskáit, jegycsiptetőit és szigorú arccal néztek az utasokra sapkáik ellenzője alól.

Apám szivszorongva futott végig a felbolydult városon uj szürke ruhájában, mely úgy feszült testén, mint a város törzsén a gyárak, mik alig egy évtizede egymást követve szaporodtak, vagy mint a belvárosi uj paloták, melyeknek földszintjét fővárosi arányú kávéházak foglalták el, ahol az uj, feltörekedett polgárság, most mint a méhek a zugó méh-

kasokban, összekuszált érzésekkel tárgyalták a felfoghatatlant: kitört a háború. A hatalmas cipőgyár, a szövőgyár, az uj szeszgyár, a gyufagyár, a láncgyár a lassú hömpölygésű, sárga, piszkosvízű csatorna mentén belenőttek a napba. Ezek a jövő irányítói, köréjük csoportosul városunkban a hadiipar. Kapuikon, mint valami telhetetlen moloch száján az áldozatok, a munkásasszonyok, százas és ezres tömegekben ömlöttek be váltáskor, hogy aztán kifacsarva és elnyúva megint kiköpje őket. A gyárak árnyékában bujnak majd meg a siberek, a kalmárok, a szállítók, a felmentettek vércse hada, az egész üzlet, ami a város arcát majd véglegesen és végzetesen kialakítja.

Még szinte gyermek anyám ölében ringatott és sírt. Én apró mellei fölé hajtottam fejem és hallgattam szavait, mik úgy zenéltek bennem, mint egy régi tavaszon a tenger, ahogy az olasz ég alatt a sustorgó hajó oldalához verődött. — Mi lesz apáddal, mi lesz apáddal, elviszik katonának, mi lesz velünk!? Én nem értettem, miről van szó. Kint a városban gomolygott a nép, újabb és újabb hírek jártak szájról-szájra, a kávéház ablakai előtt százan és százan lesték a városunk ujságjaihoz érkező táviratok szövegét. A hirdető oszlopok körül a tömeg valóságos acélgűrűt font, a hadüzenetről szóló falragaszokat volt, aki tiszter is elolvasta. Apám alig tudott átvergődni a sokaságon, minduntalan ismerősök állították meg, ragyogó arccal ölelgették, könnyűült a szemükben, a hangjuk meg csukladozott: — Ferenc barátom, itt a háború, életem legboldogabb pillanata ez! — A kávéházból magas, sasorrú osztrák tiszt lépett ki, kezében lovagló ostorral, vékony lilás ajkai között félig elszítt cigaretta. A tömeg tiszteletteljesen utat engedett előtte, mintha maga Ferenc Ferdinánd kísértete jelent volna meg köztük. A feszültség, amit az ujságok a szerajevói gyilkosság óta napról-napra hevítettek, a csucspontjához ért. Egy zsidó ügyvédjelölt elkiáltotta magát: — Éljen a háború, éljen a hadsereg... A tömeg megmozdult, mint amikor egy telhetetlen hullót valami delirium fog el. A tiszt a levegőbe lendült. A polgárok vállakra emelték és éljenezték. A forgalom elakadt. A villanyos megállt. A járókelők könnyeiket törölték és zokogva éljeneztek, míg a megrémült osztrák a levegőben hallgatást nem parancsolt korbácsot szorongató kezével. Csend lett és a tiszt, mintha a kaszárnva falai között káromkodna, pattogó, kellemetlen hangján rövid beszédet intézett az extázisban kipirult polgársághoz:

— Wir werden die Mörder vernichten. Es lebe unser Kaiser. Es lebe die Armee. Eljen a Hasza, eljen, eljen...

Két uccával arrébb ugyanezekben a percekben Stefko Kosztics egy tizenkilencéves szerb lakatos-segéd már katonaruhába öltözött műhelytársával találkozott. A két fiú, — tegnapelőtt még esuviitt forrasztotta egy épülő ház vaskerítését — megállt egymással szemben. Stefko szemébe könnyű szökött, barátjára nézett és végtelen szomorúsággal csak ennyit mondott neki:

— Ne lőjjetek a testvéreimre.

A fiatal katona arcát elöntötte a pir. Egyetlen hatalmas ütéssel földreterítette a szerb fiút.

— Rendőr, rendőr... — kiáltotta. Mikor odaért az őrszem, már nyugodtan és remegés nélkül diktálta be személyi adatait, az ájultan fekvő munkásról pedig kijelentette, hogy a királyt, a hazát, és a hadsereget gyalázta. A szerb lakatost a rendőr csak úgy menthette meg a tömeg haragjától, hogy bevonszolta egy kapu alá és bezárta a hatalmas tölgyfaajtót, mely fölött egy elkopott freskó Savoyai Jenő herceg bevo-

nulására emlékeztette a kései harcias utókort.

Apám először is Klein doktorral tárgyalt, aki tartalékos tisztiorvos lévén már felöltötte egyenruháját, amivel sikerült is a szelid külvárosi uri családoknál, hol háziorvosi minőségben kezelte a torokgyulladásokat és kólikásokat, nagyobb tekintélyre szert tennie, mi ketten pedig anyámmal, mint a megriasztott verebek az enyhe illatú elvirágzott málna és ribizke bokrok között ringatózva, zokogva vártuk, mi lesz? Lélegzetünk visszatartva figyeltük, nem hallatszik-e valami különös zaj, dörgés, morajlás, az ágyuk szava. Persze nem hallhattuk a monitorok Belgrád felé tüzelő ágyuit. Semmit sem hallottunk, csak a szivverésünket, s könnyeink nesztelen csurranását éreztük. Anyám észrevétlen kihámozta ujjaim közül az ólomkatonát és elrejtette a mellettünk hallgató bokorban. A kert hátsó részében aludni térő baromfi elvétve pipogott, néha megrezdült a gyümölcsfák sűrűje, mintha egy szeszélyes láthatatlan kéz kinyújtott mutatóujjal rácsapna egy-egy levélre, majd bele markolna a lombokba, megrázná őket és sejtelmesen újra a semmiségbe tűnne. Ugyanez a kéz nyúlt bele várakozó lelkünk lombzatába, míg a lépcsőház felől hirtelen, kemény lépések zaja nem kopogott felénk.

Apám érkezett meg néhány ismeretlen férfivel, egészen különböző kinézésűekkel, szelid és marcona, ragyogó és elborult tekintetűekkel, iparos, kereskedőseged és néptanító külsejűekkel.

A hold megjelent a kertek fölött. Az uccáról sűrű beszélgetések zaja szüremlett házunkba, pedig ez az ucca örökké oly áhítatosan csendes volt, mint a falusi nyári éjjél, az idegenek még nappal is némi megilletődöttséggel jártak benne, szinte lábujjhegyen, hogy ne zavarják a tavasszal hódítóan illatozó ifjú akácfa enyhe hajladozását, a polgári házak ábrándozó csendességét és a házunkkal szembeni titokzatosan hallgatag kastély némaságát, melynek kertjében csak néha jelent meg egy öregember rózsákat nyesegetni.

A kapualjában megjelenő ismeretlen férfiak apám oldalán, mintha csak ezt a mesebeli csendet érkeztek volna szétzúzni.

— Katonák, — mondta apám egyszerűen, a marcona férfiakra mutatva és ebben az egy szóban, ebben a mozdulatban benne volt a végleges, a fellebbezhetetlen valóság, a tény, hogy ime érvényesen és félreérthetetlenül itt a — háború. Ugy szemléltem e férfiakat, mint talán az őserdők népe más világrészekben a félelmetes fehér faj mindenre elszánt kalandorait, kábitószercsempéseit és misszionáriusait. Még nem fogtam fel, hogy ölni indulnak ezek a fiatal férfiak és halálraszántak, csupán azon csodálkoztam, hogy civil ruhában állnak anyám előtt kalapjaikat zavartan ormóttan kezeikben ide-oda forgatva. Az én katonáim, az ólomból valók, valamint az élő katonák, akiket vasárnap délutánokon a forgalmas főúton lakó, örökké csengő hangon kacagó kövérkés keresztanyám erkélyéről láttam s akik oly kifogástalan feszes-séggel hordták kék és szürke posztóból szabott öltönyeiket, mikén a sárgarézs gombok Ferenc József nevének kezdőbetűjével, oly káprázatosan megcsillantak, ha reájuk hullt az ünnep délutáni forró nap sugara, az én katonáim szépek voltak, a mesék s a valószínűtlenség világából valók. Ők a békeidők katonái voltak, ezek itt pedig: a háború katonái, a rejtelmesek és valóságosak.

Vidékről való emberek voltak ezek a furcsa katonák, akiket elért a király és Tisza István behívója, holnap öltöztetik be őket ezredeiknél, de későn érkezve már kaszárnyájában nem találtak helyet, szállodára pe-

dig nem volt pénzük, miért is a hazafias érzésű polgárok, amilyen végeredményben apám is volt, házukba fogadták őket.

A furcsa katonák esetlenül, de illedelmesen összecsapták bokáikat s hirtelen, gyakorlatlan mozdulattal hajoltak meg anyám előtt, hogy kezet csókoljanak a vendéglátó ház asszonyának. Anyám mindannyiszor görcsös ijedelemmel visszarántotta kezét, mint hasonló értelmetlen mozdulatok elől otthon a faluban a kerek csipőjű, vagy göthös asszonyok is tették volna, akikhez hasonlóan ezzel a városi szokással anyám sohasem tudott megbarátkozni. A férfiak leültek a diófa alatt, anyám a kertbe futott s onnan a kötényében már harmatosodó bajuszos zöldhagymával, levelibékazöld salátafejekkel tért vissza. A padlásról lekerült a füstölt nyers sonka és egy jókora darab rózsaszín húsú szalonna, melynek peremén az enyhe avasság oly finoman sárgállott, mint a dóm főoltárának márványlapjában valamely meglepő színárnyalat. Ez volt házunk első áldozata a háborúba borult haza oltárán, amit csakhamar követtek a gyönyörű vörösréz habverő kondérok, lábosok, fazekak, sárgaréz diótörők és egyéb villogó tárgyak, melyeknek fényesítéséből nagyanyám oldalán egy-egy langyos délutánon, ha már befejeződött a mosogatás és a törülgetés, én is kivettem részemet. Az udvart gyéren bevilágító lámpa körül megjelentek a nyári esték döngicsélő, röpködő rovarai és a szunyogok, olyan hangot hallatva szálltukban, mint amikor apám hegedűjén, titokban megpenditettem a bélből való finom á hurt s lestem hangja rezgését, míg el nem némult a félhomályba borult szoba csendjében.

A férfiak némák voltak és fáradtak, gonddal béleltek. Nem úgy emlékszem, hogy lelkesedtek volna, hogy örültek volna a hadbavonulásnak, hiszen máról-holnapra családjukat hagyták oda, menyasszonyaikat munkájukat, terveiket és az esztergapad, az álló, a pult vagy a tanítói asztal mellett gerjedő ifjui álmokat az életről. Úgyhiszem inkább csak a város uccáin hömpölygő, hipnotizált polgári népségét ragadta magával ez az Európán szökőárszerűen végigszáguldó delirium, a háború fölötti öröm a kávéházi tájak tömegei fogta el, melyeknek egyik része legalább is biztos lehetett benne, amire apám is gondolt, hogy a szerbeket végeredményben két hét alatt leverjük, másrészt eszükbe se jutott, hogy a háborúból a harctereken ők maguk is kivegyék részüket. Hiszen a Monarchiának meg van a maga rendes katonasága és a július 25.-én este megjelent első behívó-falragaszok még nem őket hívták, hanem a náluk sokkal fiatalabbakat vagy öregebbeket, kinek milyen szerencséje volt. De akit innen a kávéház tájáról behívtak, az is bizvást remélt az összeköttetésekben, a Klein doktor urak hatalmában, ami számukra a front-kalandok felőli töprengést eleve fölöslegessé teszi.

Igy vélekedtek apám barátai is, akik a háború tényleges kitörésének bár rendkívüli, de napok óta várt eseményére való tekintettel külön megbeszélés nélkül is mintegy katonás parancsszóra szinte egyazon percben jelentek meg a sörözőben, mely a templom előtti térségen már rég nincs, mert azóta a Monarchiával együtt mintha a söröző polgárok is megszűntek volna és a kiegyensúlyozott, füstös, kényelmes tereferés időtöltés helyét türelmetlenül gazdátadni vágyó posztó üzletek foglalták el. Ebben a helyiségben a háború utáni konjunktura összeomlásával egy bútorüzlet vert tanyát s végül most egy cukrászda, ahol az egykori százelegű, vörösre sült, ropogós tepertős pogácsák és a habzó szőke sörök helyett émelyítő lapos süteményeket és rosszízű szörpöket árulnak.

Itt határozták el a barátok, hogy a háború kitörésére való tekintettel most már maguk is kiveszik részüket a háborúval járó feladatok-

ból és a szállásnélkül maradt bevonulók közül kiki, ahányat lakása elbir, meginvitál vacsorára és éjszakai alvásra, hiszen ezek az emberek hamarosan a harctereken menetelnek majd és küzdenek — értük, akiket egyenlőre bizonyosan felmentenek a frontszolgálat alól. A meghívás ötlete, mely hamarosan városszerte a divat erejével hódított a polgár családoknál, Faragó kapitány urtól származott, a börtönigazgatótól, aki a Pongrác téri zord épületben akárhány hősjelöltet vendégül láthatott, hiszen a cellák javarésze üresen állott, még nem töltötték meg katonaszökevények, okmányhamisítók, sikkasztók és tolvajok. Egyébként a börtönépületben nemcsak példás rend, de példás tisztaság is uralkodott, hála a börtönigazgató vasfegyelmének, mit még a hadseregből hozott magával, melynek szolgálatában kapitányi rangot ért el, még jóval nyugdíjaztatása előtt. Hasonlóképp könnyű volt a helyzete Smüller urnak, aki németországi mintára épült óriási gőzmosódáját mégcsak nemrég helyezte üzembe és az egyik berendezetlen épületszárnyban akár száz embert is elhelyezhetett volna éjszakára. Már kevesebb helyel rendelkezett apám és Tischler ur, az ócskavas, nyersbőr és csontnagykereskedő, aki még azon az estén megjósolta, hogy „az üzletek a háború következtében hihetetlen arányú fejlődésnek indulnak“ s ebből a szempontból a kereskedelem ugyanolyan örömmel fogadhatja a háborút, mint az egyház, melynek itteni feje a püspök csak néhány órával ezelőtt intézett erkélyéről a város vallásosabb lakosságához hazafias, lelkesítő beszédet. Tischler úr, bizony már akkoriban is híres gazdag ember, akire, ha jótékonyágról volt szó, mindig számítani lehetett, gyárjai száma, telepei, házai itt, Pesten és Bécsben, mintha csak az Isten jutalmazta volna, azóta felmérhetetlenül megsokszorozódtak. Amiközben Tischlerék gyárjai, telepei, házai sokszorozódtak, bizony sok karácsony estét töltöttem szüleimmel együtt házukban gyermekeik társaságában, csodálkozva a pompás és csillogó karácsonyfák fényén, holott Tischlerék, amint az már Tischler ur foglalkozásából eleve sejthető, zsidók voltak. Azóta meghalt a nagyhörpintésű börtönigazgató és meghalt a gőzmosóda Vilmos-bajuszú, kerekkepű tulajdonosa is, de nem a frontokon, mert a négy barát közül a harcterekre, amint azt igen jól megsejtették, egy sem ment ki.

A barátok itt vészelték át a háborút a városban jótékonykodva, hazafiaskodva és mulatva, aminek csupán a forradalom dermedtő híre vetett méltatlan véget, amikor a felbolydult, éhező, krassói román falvak népei fejszével vállukon s a holdfényben kísértetiesen villogó kaszákkal elindultak az erdők közül a legendáshírű, gazdag város felé, melynek uri osztálya és zsiros polgárai sohasem tudták, hogy mi is valójában a háború és a szükség... A barátok gyarapodó polgárok voltak, egy meredeken felfelé ívelő gazdasági lét boldog részesei és azok is maradtak, még 1914 július huszonnyolcadika után is, gondosan őrködve növényes vagyonaikról és gyermekeik neveltetése felett, újabb gyermekeket nemzve. Az ő arcaikba nem vágott oly mély ráncokat a gond, mint a diófánk alatt elkeseredetten vacsorázó bevonulók arcán s nem találtak rá bibliájukban Lukács evangéliumának szavaira, mint a nazarénus szektások, akik inkább a vesztőhelyre mentek, de nem fogtak

megyverti „mert ime jönnek napok, melyeken ezt mondják: Boldogok a meddők és a mely méhek nem szültek és az emlők, melyek nem szoptattak“. A barátok az ő szíveikben a derűlátás melegét ápolgatták, mit épp csak szellőként ért a vészes július huszonnyolcadika a fehér asztalok, a tepertős pogácsa, a körözött liptói és a habzó sör mellett, mely ha bajuszukra ragadt és egymásra kacagtak, mind a négyen úgy hatottak,

mint a megőszült rozmárok. Ebben a társaságban a kedélyek hamarosan helyre billentek, csupán a söröző olajzöld repkénnyel befuttatott korlátai mögött ágáltak rettent szívvel és kétségbeesve a tintaszínű égre ágaskodó milleneumi templom árnyékában a fiatal férfiak, akiket másnap reggel a szigorú arcú orvosok egész hada várt, közöttük a bibircsókos, szemüveges Klein doktor úrral s akik közül a barátok éjszakára való vendégeiket kiválasztották, lehetőleg éles szemmel figyelve embereiket, nehogy bolhát vagy tetűt találjanak a házba hozni, mert hiszen, hogy őszinték legyünk, az ilyen ismeretlen népséggel sosem tudhatja az ember, mit visz háza fedele alá...

A férfiak a diófa alatt illedelmesen ettek. Kenyér ugyan nem volt már elég a házban s így sajátjukból kellett szelniök, mert nagyanyámnak csak másnap volt esedékes frisset dagasztani, hogy reggel korán elvigyük a szomszéduccába a pékhez. Itt az öregasszonyok a cselédlányokkal elvegyülve várták, míg megérkezik a lőcslábú, tréfás segéd és hosszú nyelvű lapátján, miután hideg vízzel megpreckelte a kemence alját, betolja a gyönyörűen megkelt kenyereket a pokoli forróságba, közben meg-meg csiklandozva egy-egy asszony lábaszárát, amit nagy szoknyacsapkodás, sikoltozás és kacaj követett, az asszonyi hangok egész üde bokrétája, csillogó szopránokkal, mint az illatos kerti éjszakák mélyében trillázó fülemile és selymes altokkal, mint a zenekarok öléből felbúgó mélyhegedű hangjai.

Apám a szót legjobban a néptanító külsejű úrformával tartotta, aki tán irnok lehetett valamely szomszédos falu községházán, bár a többiek nyelvén is értett apám, hiszen a pusztát maga is épp csak húsz éve, hogy odahagyta. Az urféle fent a lakásban a keskeny díványon kapott helyet, hol apám szabadsága idején napközben számításait rendezgetve pihenni szokott. A többiek lent a cementezett hűvös mosókonyhában helyezkedtek el, ahol a hirtelen összehordott szalmán és takarókon ebben a tikkadt éjszakában csak jól eshetett az alvás.

Én már rácsos gyermekágyamban szunnyadtam, amikor az emberek nehéz léptekkel és nehéz lélegzettel aludni tértek, bucsuzni a cívílélet talán utolsó éjszakájától.

Reggel korán és izgatottan kelve már nem találtam otthon a férfiakat, akik a világ és az élet fűszeres, izgató levegőjét hozták be csendes világtól elszigetelt virágos, kertes házunkba. Megálltam fekhelyeik előtt és sorra elképzelttem őket, amint tegnap este a lámpától megvilágítva előugrott gondterhelt arcuk a fekete bársonyszerű sötét háttérből, amelyben eggyé olvadtak a bukszusok és a málnabokrok a gyümölcsfák bemeszelt törzseivel és a szomszédház vakolatlan tűzfalával, melyen tengerzöld repkény igyekezett a magasba, a kémény felé. Sose láttam többé ezeket az arcokat. Talán a Kárpátokban fordultak végleg és mindörökre a sötétség felé vagy a Duna mélyén találkoztak a tompa homállyal, amit halálnak hívunk, vagy az állomás előtti téren terültek el saját vérükben megfulladva a forradalmat leverő kadétok puszkái előtt 1918-ban.

De aztán estére újra jöttek bevonulók és reggelre újra elmentek és jöttek megint ujak és megint elmentek.

Egyetlen arcra sem emlékszem már...

Aludt nálunk a pincében úr és szolga. A háború egyenlővé tette őket, mielőtt még a lövészárokba kerültek volna. A város és az élet megváltozott. A szállodában, melynek ablakai azelőtt unottan ásitottak a belvárosi keskeny uccára, még a fürdőszobákban sem volt hely, éppugy, mint a külvárosi fogadóknál, hová békés éjszakákon még csak pár nap-

pal ezelőtt is kétes hírű hölgyek társaságában előkelő férfiak surrantak be. A polgári házak szállodákká alakultak át. Mosókonyháink izgatott, ideges és fáradt emberek egy éjszakára való szomorú menedékhelye lett. Csupán mi aludtunk kényelmesen és viszonylag nyugodtan ágyainkban, akiknek meg volt a reményünk és ígéretünk arra, hogy apámat felmentik... És nyugodtan aludtak apám barátai is, a fogházigazgató, a svábkéjú mosódatulajdonos, az ócskavaskereskedő és mindnyájuk védőangyala a hatalmas testű, vastagnyakú, szuszogó Klein doktor... Csak az ő elégedett mosolyú arcukra emlékszem határozottabban, szinte önmagamtól is undorodva azokból a napokból, amikor ránk szakadt a háború.

A többiek arcára csupán a mosókonyha füstös menyezete emlékeztetik, melyre tágranyított szemeikkel ezekben az órákban bizton rámeredtek, fülükből a katona vonatok zakatolásával és kedveseik zokogásával.

Julius huszonnyolcadika, mintha letépte volna házunk beragadt ablakait, a cifrarácsos kaput és a rogyanó kerítést a kert körül. Az ismeretlen férfiak, akik apám oldalán először érkeztek a városi háborús estéből, szigeti létében meghuzódó polgári házunkba behozták a világ kegyetlen valóságát, melyről e ház a háború kitörése napjáig mit sem tudott.

A VÉGSŐ PROBLÉMÁK EMBERE: KARINTHY FRIGYES

Irta: KEMÉNY GÁBOR

Író volt, költő és filozófus, nyugtalan lelkű lélekkutató, tragikus alapérzésű humorista. Hogy tragikus sorsú ember és lángelme is volt, azt csak hirtelen halálakor éreztük meg. Talán sokoldalú munkája, mely őt nem egyszer a polihisztorság fényes régióiban mutatta, okozta azt, hogy életében nem foglalkoztunk vele egybefogó értékeléssel hozzáméltó módon. Talán szokatlanul dinamikus munkatempója is oka volt ennek, hiszen három évtized óta kötötte le érdeklődésünket karrikatúrákkal, ötletekkel, drámákkal, mélyértelmű versekkel, humoros beállításokkal, komolyan vagy mosolyogva, de mindig nyugtalanítva és mindig gondolkodásra kényszerítve. Talán mások is érezték azt a reálitásnak is beillő szimbólumot, amit én éveken át éreztem, mikor a napilapok irodalmi és egyéb szenzációit átböngészve mindig *utoljára* hagytam a Karinthy-cikket abban a tudatban, hogy az egészen *más*, mint a többi, hogy az véges, apró dolgokról szólva is művészi inspirációval mutat a végtelen perspektívák felé. A Karinthy-cikk, költemény vagy karcolat mindig valami piece de resistance, a szellemi élmények olyan koronája, amit mindentől egészen elkülönítve, zavartalanul kell élvezni.

Abban az időben élte fiatalságát, mikor Pulszkyék, Ágoston Péterék, Jásziék a szociológiában és politikai életben, Ady Endre és Móricz Zsigmond az irodalomban döbentették a magyarságot az elintézetlen kérdésekre, de Karinthy *másképpen* reagált az elintézetlenségekre, mint nagy kortársai. Őt *az ember* jobban érdekelte, mint *az egyes emberek* és *az egyén* jobban, mint a *tömegek*. Egyéni munka és az élet egybeforrott nála s ennek mindig az egyéni erő minél hiánytalanabb kifejtése volt a kimondott vagy ki nem mondott célja. A robbanó feszültségekig kifinomult kritikai szellem volt, fanatikus megértője és meghirdetője az *új embernek*, az *új individuumnak*, olyan ember, aki nyugtalan és más-